

18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. Р-2. Управління справами Ради Народних Комісарів Української РСР. – Оп. 7. – Спр. 1782. – Арк. 79.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 6.

20. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 28.

21. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України. – Оп. 75. – Спр. 69.

Докаш О. Ю. Политическая субкультура партийной номенклатуры западных областей Украины (конец 30-х - начало 50-х годов XX ст.)

В статье автор исходит из того, что партийная номенклатура как правящая социальная страта советского общества репрессивно-карательными инструментами тоталитарного режима насильно насаждалась в Западной Украине, Северной Буковине и Закарпатской Украине в процессе их инкорпорации в общесоюзное политико-правовое пространство в годы Второй мировой войны и первые послевоенные годы. Основное внимание обращено на выявление доминирующих ценностных ориентаций руководящих партийных и советских работников.

Ключевые слова: политическая субкультура, партийная номенклатура, западные области Украины, массовое сознание, политический конформизм.

Dokash O. Political Subculture of the Party Nomenclature of Western Regions of Ukraine (End 30th - Beginning 50th XX Century).

In the article the author comes from the fact that the party nomenclature of the ruling social stratum of Soviet society repressive and punitive tools totalitarian regime forcibly implanted in Western Ukraine, North Bukovina and Transcarpathian Ukraine during their incorporation in the all-Union political and legal space during the Second World War and the first postwar years. The main attention is paid to identifying the dominant value orientations leading party and Soviet workers.

Keywords: political subculture, party nomenclature, the Western regions of Ukraine, the mass consciousness, political conformism.

УДК:321.02:316.422

Дьоміна О.С.

СТАНОВЛЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ: ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ, МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ГРАНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

У межах статті здійснено аналіз виникнення і становлення ціннісної проблематики в соціально-гуманітарних науках: філософії, соціології, соціальній психології, політології як основи для подальшого дослідження аксіологічного підходу у політичній науці.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, політична аксіологія, системи цінностей, класифікація цінностей.

Актуальність розробки ціннісної проблематики обумовлена руйнуванням ціннісних орієнтирів, на основі яких формувалися суспільні та особистісні ідеали попередніх поколінь. Для успішної адаптації людства до процесів, що відбуваються під впливом глобалізації і цивілізаційних зрушень, необхідний критичний аналіз і переоцінка цінностей, розуміння того, що народження нової аксіосистеми можливо тільки в процесі напруженого пошуку нових орієнтирів людського існування.

Цінності, ціннісні орієнтації та їх системи визначають стан, характеристику суспільства загалом і окремо взятої особистості, зокрема. Характерно, що інтерес до вивчення ціннісної тематики помітно підвищується в кризові або перехідні періоди розвитку суспільств, які завжди актуалізують його аксіологічні, ментальні, онтологічні основи. Подібні перехідні зміни епох супроводжуються соціальною апатією, послабленням волі, дезорієнтацією у сфері ідей, цінностей та ідеалів. Вищезазначене актуалізує потребу всебічного дослідження аксіологічної проблематики з метою попередження і зняття можливих соціальних конфліктів.

Поняття «цінність» входить в структуру концепцій цілого ряду соціально-гуманітарних наук – філософії, соціології, соціальної психології, політології, культурології та ін.

Слід відмітити, що інтерес до розуміння феномену «цінностей» спостерігався ще з часів античності (наприклад, Платон в своєму вченні про благо вибудовує ієрархію елементів блага, прагне до створення досконалої моделі ідеальної держави, образів і ціннісних ідеалів, форм існування людини і світоустрою античного суспільства). У Середньовіччі склалася західнохристиянська доктрина цінностей і понять про благо, добро і зло, чесноти, сенс життя, щастя, в основу якої лягли праці Амвросія Медиоланського, Аврелія Августина, Хоми Аквінського. Аксіологія тут певним чином розчиняється в теології. Однак у категоріальному сенсі в епохи Античності і Середньовіччя поняття «цінність» не існувало: ціннісні характеристики включалися в саме поняття реальності, дійсного буття. Слово «цінність» вживалося як синонім понять «благо», «добро», «краса», «істина», «щастя», «справедливість», «закон», «блаженство», «ідея» та ін., пізніше вони будуть позначати різні прояви цінності.

Широкомасштабні зміни в світогляді і способі життя здійснили найбільший вплив на формування і вивчення ціннісної проблематики на рубежі XIX-XX ст. Руйнування релігійної свідомості західного християнського світу, безпосередньо взаємозалежне з процесами секуляризації західноєвропейської культури як своєрідності шляху її розвитку, закономірно призводить до втрати світовідчуття цілісності буття і трансформації всієї системи та ієрархії цінностей цієї культури. Ці процеси найбільш повно проявилися за доби Відродження і Просвітництва: саме в цей час відбувалося осмислення їх руйнівних наслідків.

У філософії поняття цінності є базовим для кантіанського, неокантіанського-веберівського, феноменологічного, інтеракціоністського й інших напрямів. У філософську лексику поняття «цінність» як категорія запроваджується в 60-х рр. XIX ст. німецьким філософом Р.-Г. Лотце (в його роботі «Підстави практичної філософії»), який розглядав цінність в її значущості для суб'єкта, що водночас не є продуктом його волевияву. Однак до нього І. Кант у своєму вченні про абсолютні (категоричний імператив) і відносні (гіпотетичний імператив) цінності вже наголошував на важливому значенні цінностей як для філософської думки, так і для розвитку західноєвропейської культури загалом. Цінності, в його розумінні, мають подвійну природу – метафізичну і екзистенціальну – і поділяються на абсолютні й відносні. Їх метафізична природа полягає в тому, що абсолютні (моральні) цінності мають своєю основою розум і волю людини (категоричний імператив). Їх екзистенціальна природа полягає в тому, що в основі відносних (речових і нематеріальних) цінностей лежать об'єктивні потреби людини, її бажання і прагнення.

Представники баденської школи неокантіанства (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт та ін.), намагалися розвинути вчення І. Канта про цінності. Німецький філософ Г. Ріккерт розробив учення про цінності як основу теорії істинного знання і моральної дії, саму ж філософію називав «критичною наукою про загальнообов'язкові цінності», що визначають не тільки її предмет, а й метод [Див.: 1, с. 23]. На відміну від свого засновника І. Канта, який визначав цінності як феномени моралі, його послідовники розповсюдили поняття цінності на всю сферу культури, науки, мистецтва (М. Вебер, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт). На думку Г. Ріккерта, «те, що не можна віднести до цінностей, не має абсолютно ніякого сенсу» [2, с. 100]. Цінності в такому вимірі набули значення абсолютних оцінок ідеального буття, критерій яких лежить за межами людської діяльності. А вільне від цінностей буття разом з

тим позбавлене сенсу і значення [3, с. 336]. Неокантіанство започаткувало розвиток науки про цінності, а представники феноменологічного напрямку (М. Шелер, М. Гартман) остаточно абсолютизували поняття цінності як філософської категорії.

Таким чином, можна констатувати, що філософія як фундаментальна наука про суспільство розглядає поняття «цінність» у якості базової складової при аналізі якісних аспектів соціальних процесів, соціальних і культурних значень певних явищ дійсності. Для філософського розуміння цього феномену характерно виокремлення суб'єктивних і об'єктивних цінностей. Суб'єктивні цінності відображаються у формі нормативних уявлень (установок, оцінок, імперативів, заборон та ін.). Об'єктивні цінності складують співвідношення істини і неістини, допустимого і забороненого, справедливого і несправедливого та ін. [4, с. 576].

Існує велика кількість філософських підходів, що розглядають цінності як атрибут матеріального або ідеального предмета або як сам предмет; як будь-який значимий предмет або предмет особливого роду; як соціально-стереотипне або індивідуально-специфічне явище. Значимість цього поняття визначило формування особливої галузі філософської науки, що вивчає різні теорії цінностей – аксіології.

Аксіологія (теорія цінності) – «філософське вчення про природу цінностей їх місце в реальності і про структуру ціннісного світу тобто про зв'язки різноманітних цінностей між собою, їх обумовленість соціальними і культурними факторами і структурою особистості» [5, с. 9]. Аксіологія як загальна теорія цінностей є основою і методом не тільки філософських побудов, вона формує пояснювальний принцип організації будь-якої світоглядної системи, концепцію розгляду найзагальніших і найсуттєвіших питань щодо місця і сутності людини у бутті, що сягають проблем мети призначення і сенсу людського існування. У той же час аксіологія вважається одним з наймолодших розділів філософії, який характеризується парадоксальною особливістю: виражаючи ціннісне відношення до того в світі, що пізнається, аксіологія осмислює і робить ціннісне відношення предметом свого пізнання.

Політична ж аксіологія є особливою сферою наукового пошуку, основною метою якої стає з'ясування змісту політичних цінностей, їх взаємозв'язку та ієрархічної структури, ролі та місця цінностей у сучасній політичній практиці – це «філософське вчення про політичні цінності, система критеріїв і оцінюваних підходів до вивчення політичних феноменів..., специфічна галузь знання, що знаходиться на стику соціальної філософії та політології, яка покликана дати пояснення сутності політики її ціннісного сенсу і призначення для суспільства в цілому і окремої особистості...» [6, с. 19].

Отже, проблема визначення понять «цінності» є однією з фундаментальних міждисциплінарних проблем, які приваблюють багатьох дослідників різних областей філософського, соціологічного, політологічного і психологічного знання. У науковій літературі налічується кілька сотень визначень цих категорій, що варіюються в залежності від наявних підходів до визначення цих понять в тій чи іншій галузі наукового знання.

Зокрема цінності в соціології розглядаються як фундаментальні моральні і етичні норми, що виконують одночасно регулятивну і прогностичну функції і забезпечують цілісність соціальних систем за допомогою нормативного регулювання і корекції процесів що відбуваються в суспільстві, перспектив розвитку особистості і поведінки людей. Наприклад, на проблему цінностей і їх місця в системі наук звертав увагу Е. Дюркгейм. Він визначав цінності як ідеали, які є основними двигунами поведінки людини, на основі яких формуються не тільки окремі суспільства, але й цілі цивілізації («Ціннісні і реальні судження» (1911), «Соціологія і філософія» (1924)). У своїй теорії соціальної дії М. Вебер підходить до тлумачення поняття цінностей виключно в неокантіанському сенсі, виключаючи позитивістське отождошення цінностей з благами. Відповідно до його поглядів людська поведінка стає дією лише в тому випадку, якщо діючий індивід або індивіди пов'язують з нею певний суб'єктивний сенс. Будь-який акт соціальної дії стає осмисленим лише в співвідношенні з цінностями, відповідно до яких коригуються норми поведінки людей і їх індивідуальні цілі («Протестантська етика і дух капіталізму» (1904-1905),

«Господарство і суспільство» (1921), «Об'єктивність соціально-науково і соціально-політичного пізнання»(1904), «Критичні дослідження в галузі логіки наук про культуру» (1905), «Про деякі категорії розуміючої соціології»(1913)). Т. Парсонс в рамках концепції структурного функціоналізму розглядає цінності як вищі принципи, що забезпечують згоду як в малих суспільних групах, так і в усьому суспільстві в цілому, конструюючи модель соціальної системи, в якій акт людської взаємодії є клітинкою цієї системи («Структура соціальної дії» (1937), «Соціальна система» (1951)). Нормативно-ціннісна структура суспільної свідомості в його уявленні є головним фактором, що визначає поведінку людей. Е. Гідденс тлумачить цінності як уявлення окремих індивідів або груп людей про те, що бажане, прийнятне, добре чи погане («Соціологія»). Н. Смелзер говорить про цінності як переконання, що «розділяються в суспільстві відносно цілей, до яких люди повинні прагнути, і основних засобів їх досягнення (термінальні і інструментальні цінності)». [7, с. 660].

У найзагальнішому сенсі цінності це «особливе ставлення, внаслідок чого потреби та інтереси людини або соціальної групи переносяться на речі, предмети, духовні явища, надаючи їм визначальні соціальні властивості» [8, с. 138]. Це властивості явищ, а також матеріальних або ідеальних предметів реальної дійсності, що є значущими для соціального суб'єкта (особи, групи або суспільства в цілому) з позицій задоволення його потреб і інтересів. Цінності як критерій оцінки реальних явищ дають уявлення про те, як має бути влаштований світ і якою має бути людина. Вони визначають цілі, до яких повинна прагнути окрема людина, група або суспільство, і основні засоби їх досягнення, сенс цілеспрямованої діяльності; регулюють соціальну взаємодію і внутрішньо спонукають до діяльності. При цьому вони не піддаються сумніву і є еталоном, ідеалом для людей, що їх дотримуються.

Класифікують цінності у сучасних наукових розвідках за різними підставами, наприклад, за сферами суспільного життя (виділяються матеріальні, духовні, моральні, релігійні цінності та ін.); предметного змісту (економічні, політичні, естетичні тощо); характером орієнтирів поведінки людини (термінальні (цінністі-цілі) та інструментальні (цінністі-засоби їх досягнення)); функціональною основою (схвалювані, не схвалювані); за рівнем соціокультурної системи (традиційні, ліберальні (сучасні), загальнолюдські); також виділяються базові цінності (основа ціннісної свідомості людини), що формуються в процесі первинної соціалізації особистості.

Залежно від змісту цінностей розрізняються і критерії їх оцінки. Існують різні шкали ціннісних оцінок зі спрямованістю від загального до конкретного, від мінімуму до максимуму, від позитивного до негативного, від «свого» до «чужого».

Цінності не можуть існувати окремо і завжди утворюють цілісну систему. Фундаментом системи цінностей є етичні цінності, що визначають бажаний, переважний для окремо взятої людини, суспільства спосіб взаємин людей (це «благо», «добро», «зло», «борг», «честь», «відповідальність», «щастя»).

Цінності, вступаючи між собою у взаємодію, утворюють систему, яка є істотним елементом організації суспільства. Цінності, а також відмінності в цінностях різних суспільств є ключем до розуміння їх культур. У широкому сенсі система цінностей — це внутрішній стрижень культури, що володіє надзначущістю для більшості громадян. Саме вона забезпечує функціонування і стабільність будь-якої соціальної системи за допомогою входних в неї механізмів контролю і коректування ціннісних орієнтацій, властивих цій системі. Своя система цінностей може бути в групи людей, суспільства, культури. Усередині суспільства певними відмінностями можуть характеризуватися системи цінностей соціальних прошарків, класів, суспільних груп, поколінь.

Однак можливі конфлікти цінностей, ідеалів, а також соціальні конфлікти усередині суспільства можуть і повинні регулюватися базовими цінностями, збудованими в певну ієрархію. Будь-яка система цінностей того або іншого суспільства або культури має свою ієрархію, що забезпечує стійкість, неповторність і своєрідність розвитку суспільства. Ієрархія цінностей є впорядкована, цілісна система цінностей, що охороняються і

культивуються в тому чи іншому суспільстві, державі. У стабільних суспільствах можливі конфлікти цінностей, ідеалів вирішуються в рамках наявної культури.

Дослідники-психологи включають у поняття цінності ідеали, цілі, інтереси, переконання, а також інші світоглядні прояви, що формуються при засвоєнні соціального досвіду [9, с. 389].

Цінності трактуються як соціальне явище, продукт життєдіяльності суспільства і соціальних груп. Так, в розумінні С. Рубінштейна «цінність — значущість для людини чогось в світі» [9, с. 365], і лише цінність, що визнається, здатна виконувати найважливішу ціннісну функцію — функцію орієнтира поведінки. М. Рокич визначає цінність як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотний ним спосіб поведінки, або кінцева мета існування». [11].

Виокремлюючи три типи переконань — екзистенційні, оціночні та прогностичні, — М. Рокич відносить цінності до останнього, третього типу переконань який дозволяє орієнтуватися в бажаності/небажаності способу поведінки (операціональні, інструментальні цінності) і існування (смыслові, термінальні цінності). Для діагностики індивідуальних ієрархій цінностей М. Рокич розробив метод прямого ранжирування цінностей, який став вельми популярним, згрупувавши їх у два списки термінальних і інструментальних цінностей

Загалом цінності в соціальній психології розглядаються як суб'єктивний феномен, що входить в структуру спрямованості особистості, що обумовлює її поведінку.

Політична наука розглядає цінності, насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності.

Система політичних цінностей є тією ланкою, яка об'єднує державу, суспільство з особистістю, залучає її у систему політичних відносин; визначає, заради чого ведеться політична діяльність і якими засобами вона реалізується.

Дослідники розрізняють три форми функціонування політичних цінностей: 1) політичні ідеї та ідеали (вироблені суспільною свідомістю і наявні у суспільстві у вигляді узагальнених уявлень про досконалість політичної сфери суспільного життя); 2) предметне втілення цих ідеалів на рівні суспільно-політичної практики; 3) мотиваційні структури особистості («моделі належного»), які спонукають до предметного втілення у діяльності індивідів суспільно-цілісних ідеалів. Зазначені форми переходять одна в одну [12, с. 8-9].

Таким чином у цій статті здійснено спробу короткого історичного аналізу виникнення і становлення аксіологічної теорії – від появи початкових ціннісних уявлень у філософів стародавніх цивілізацій до виокремлення її у самостійну галузь.

Напрацювання філософського підходу до цінностей лягли в основу сучасних досліджень політичних цінностей і їх місця в політиці, які проходять переважно в рамках трьох підходів: соціологічного, психологічного, політологічного. Сьогодні дослідження політичних цінностей зазвичай зосереджені не в рамках одного підходу, а на їх перетині. Розкриваючи різні сторони ціннісної свідомості і буття, вони не тільки не суперечать, а й органічно взаємодоповнюють один одного і складають основу цілісного уявлення про природу політичних цінностей, механізм появи феномену цінностей у структурі політичної науки. Подальші перспективи дослідження лежать у площині саме цих механізмів, поєднання яких дозволяє дослідити транзитивне суспільство (яким є в тому числі українське), в якому суперечливо поєднуються різні типи політичної культури, старі і нові цінності, спостерігається невідповідність інституційного та ціннісного аспектів реформування, кризи легітимості, участі.

Використана література:

1. Виндельбанд В. Прелюдии [Текст] / В. Виндельбанд // Пер. с нем. И вступ. Статья С. Франка. – М.: «Гиперборея», «Кучково поле», 2007. – 400 с. – Серия «Канон философии».

2. Риккерт Г. Философия истории [Текст] / Г. Риккерт // Пер. с нем. [и предисл.] С. Гессена. – СПб.: Д.Е. Жуковский, 1998. – 154 с.
3. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре [Текст] / Г. Риккерт. – М.: Республика, 1998. – 413с.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова). – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
5. Равкин З. И. Конструктивно-генетическое исследование ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной педагогической теории // Образование: идеалы и ценности (историко-теоретический аспект) [Текст] / З. И. Равкин. – М.: Ин-т теории образования и педагогики РАО, 1995. – С. 8–21.
6. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – С. 19.
6. Смелзер Н. Социология [Текст] / Н. Смелзер // Пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.
7. Перегуда Є. В. Соціологія: навчальний посібник [Текст] / Є. В. Перегуда та ін. – К.: КНУБА, 2012. – 140 с.
8. Краткий психологический словарь [Текст] / Сост. Л. А. Карпенко. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
10. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени [Текст] / Д. А. Леонтьев // Психол. обозрение. – 1998. – № 1. – С. 13-25.
11. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах [Текст] / Авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.

Деміна О. С. Становление аксиологической теории: философские истоки, междисциплинарные грани и политологические перспективы

В пределах статьи осуществлен исторический анализ возникновения и становления ценностной проблематики в структуре концепций целого ряда социально-гуманитарных наук: философии, социологии, социальной психологии, политологии, как основы для последующего исследования аксиологических тенденций в политической мысли.

Ключевые слова: ценности, политические ценности, политическая аксиология, системы ценностей, классификация ценностей.

Domina O. Formation of the Axiological Theory: Philosophical Origins, Interdisciplinary Edges and Political Science Prospects

Within article the historical analysis of origin and formation of a valuable perspective in structure of concepts of a number of the social humanities is carried out: philosophies, sociology, social psychology, political science, as bases for the subsequent research of axiological tendencies in political thought.

Keywords: values, political values, political axiology, systems of values, classification of values.